

Anna Zachorowska-Mazurkiewicz*

Uniwersytet Jagielloński

GENDER W TEORII EKONOMII – WPROWADZENIE DO EKONOMII FEMINISTYCZNEJ

Streszczenie

W artykule zaprezentowano jeden z nowszych nurtów heterodoksyjnych w teorii ekonomii – ekonomię feministyczną. Zaprezentowano historyczne ujęcie ekonomicznej działalności kobiet i mężczyzn oraz przedstawiono perspektywę ekonomistów głównego nurtu na tę problematykę. Następnie przedstawiono główne założenia nurtu feministycznego w teorii ekonomii, tematy podejmowane przez ekonomistki feministyczne oraz wykorzystywane przez nie metody. Wprowadzenie kategorii relacji płci do teorii ekonomii prowadzi do poszerzenia zakresu zainteresowań tej nauki, co z kolei może wpłynąć na zmianę wykorzystywanych instrumentów w praktyce gospodarczej.

Słowa kluczowe: teoria ekonomii, ekonomia heterodoksyjna, *gender*

Wprowadzenie

Współczesna ekonomia jest zdominowana przez perspektywę neoklasyczną. Nurty, które są ugruntowane w filozofii i metodologii szkół neoklasycznych, przeważają w podręcznikach i na uniwersytetach całego świata. Niemniej jednak ekonomia neoklasyczna jest jednym z wielu sposobów analizowania stosunków gospodarczych w społeczeństwach. Istnieją inne podejścia do badań ekonomicznych rozwinięte przez bardzo zróżnicowane szkoły myśli ekonomicznej. Według

---

* Adres e-mail: anna.zachorowska@uj.edu.pl.

Freda Foldvary¹ego¹ szkoła myśli może być definiowana jako grupa naukowców, których łączą podobne przekonania, lub jako zbiór przekonań grupy ekonomistów. Szkoła myśli ekonomicznej odnosi się do metodologii, filozofii i zestawu pytań badawczych, teorii i zaleceń dotyczących polityki gospodarczej. Poniższy artykuł ma na celu prezentację jednej z nowszych heterodoksyjnych nurtów w teorii ekonomii – ekonomii feministycznej.

1. Gender a ekonomia głównego nurtu

Źródła ekonomii jako nauki można doszukiwać się bezpośrednio w początkach systemu kapitalistycznego, kiedy to przeniesiono działalność produkcyjną z gospodarstw domowych do manufaktur i fabryk, zamieniając ją jednocześnie w produkcję nakierowaną na maksymalizację zysku przy wykorzystaniu odpłatnej siły roboczej. Na początku rozwoju współczesnej ekonomii Adam Smith dowodził, że motyw i sposoby zachowania w sferze prywatnej są zupełnie inne od tych, które przeważają w sferze publicznej, w której mężczyźni zawierają umowy handlowe czy kontrakty dotyczące wymian².

Kapitalizm jako system opiera się na produkcji towarów i wymianie dóbr dokonujących się na rynkach. W związku z tym istnieje założenie, że większość dóbr (łącznie z dobrami pierwszej potrzeby) jest kupowana na rynkach, co z kolei oznacza, iż większość społeczeństwa musi mieć dostęp do odpłatnej pracy. Tak więc w ramach ekonomii podjęto rozważania dotyczące tej sfery wymiany między ludźmi. Od Adama Smitha do Gary Beckera³ dążenie do maksymalizacji zysków lub użyteczności było zachowaniem, które przeważało w sferze

¹ F.E. Foldvary, *Comparative Economic Theory*, w: *Beyond Neoclassical Economics; Heterodox Approaches to Economic Theory*, red. F.E. Foldvary, Edward Elgar, Cheltenham 1996, s. 1.

² N. Folbre, H. Hartmann, *The Rhetoric of Self-interest: Ideology of Gender in Economic Theory*, w: *The Consequences of Economic Rhetoric*, red. A. Klamer, D.N. McCloskey, R.M. Solow, Cambridge University Press, Cambridge 1988.

³ W artykułach Gary'ego Beckera mąż chodzi do pracy na rynku, podczas gdy żona zostaje w domu sprawować opiekę nad ich potomstwem. Opierając się na podstawowym modelu wymiany, dowodzi on, że kobieta ma przewagę komparatywną w sprzątaniu, gotowaniu i wychowywaniu dzieci. Niskie zarobki kobiet wyjaśniane są jako naturalny wynik ich decyzji porzucenia pracy zawodowej na rzecz prowadzenia gospodarstwa domowego. Jednocześnie ich decyzja o pozostaniu w domu tłumaczona jest niskimi kosztami alternatywnymi. Mąż maksymalizuje użyteczność rodziny, lecz jest on altruistą i opiekuje się pozostałymi członkami gospodarstwa domowego. U. Grapard, *Feminist Economics: Let me Count the Ways*, w: *Beyond Neoclassical Economics...*, s. 109.

publicznej (na rynku), podczas gdy zachowania w gospodarstwach domowych charakteryzowały się altruizmem i troską o innych⁴. Ta tendencja historyczna wyłącznego skupiania się na stosunkach między mężczyznami na rynku doprowadziła do zupełnego usunięcia w cień produktywnej i reproduktywnej pracy kobiet wykonywanej w domach⁵.

Większość teorii ekonomicznych, chociaż wydaje się być neutralna ze względu na płeć, cechuje się nastawieniem na męski podmiot (*male bias*). To nakierowanie pojawia się, gdyż w teorii ekonomii nie zwraca się wystarczającej uwagi na nierówności występujące między kobietami a mężczyznami oraz na relacje płci. Ekonomia otworzyła możliwości analizowania nierówności ze względu na płeć na poziomie mikro zarówno w ramach paradygmatu neoklasycznego, jak i krytycznego. W ramach tych analiz ludzie nie są definiowani jako biologiczna kobieta czy mężczyzna, lecz relacje płci analizuje się jako wynik procesów społecznych. Niemniej jednak pomimo tego, iż ekonomiści zaczęli dostrzegać, że ludzie definiowani są przez pryzmat relacji płci, to odnosi się to jedynie do rozważań na temat rodziny, gospodarstw domowych czy ewentualnie rynku pracy. Nie analizują jednak przedsiębiorstw czy rynków za pomocą kategorii *gender*, chociaż zarówno firmy, jak i rynki mogą działać w sposób szczególnie ograniczający lub niekorzystny dla kobiet. Na poziomie makro dyskurs dotyczy prawie wyłącznie agregatów pieniężnych, dlatego też kategoria *gender* jest w tego typu analizach prawie całkowicie pomijana⁶.

Pierwszymi ekonomistami, którzy starali się uzupełnić te braki w teorii ekonomii, byli John S. Mill i Harriet Taylor, którzy prowadzili rozważania na temat równości kobiet w zatrudnieniu czy dostępie do własności. Kontynuowała je Charlotte Perkins Gilman, która analizowała pozycję kobiet w rodzinie i promowała aktywność zawodową kobiet. Wraz z rozwojem drugiej fali feminizmu w latach 60. XX w. pojawiła się znaczna liczba publikacji akademickich na temat partycypacji kobiet w zasobach pracy, pracy w ramach gospodarstwa domowego, różnic w wynagrodzeniach pracy kobiet i mężczyzn, feminizacji i maskuliniza-

⁴ P. England, *The Separative Self: Androcentric Bias in Neoclassical Assumptions*, w: *Beyond the Economic Man: Feminist Theory and Economics*, red. M.A. Ferber, J.A. Nelson, University of Chicago Press, Chicago 1993.

⁵ U. Grapard, *Feminist Economics...*, s. 108; R. Albelda, *Economics & Feminism: Disturbances in the Field*, Twayne Publishers, New York 1997, s. 160–161.

⁶ D. Elson, *Micro, Meso, Macro: Gender and Economic Analysis in the Context of Policy Reform*, w: *The Strategic Silence: Gender and Economic Policy*, red. I. Baker, Zed Books, London 1994, s. 38.

cji zawodów, feminizacji ubóstwa czy ekonomii opieki. Ta literatura miała na celu wykorzystanie badań i wniosków empirycznych do poprawy sytuacji kobiet w gospodarce. Aktualna fala feminizmu przyniosła rozwój literatury powstającej w ramach ekonomii feministycznej w późnych latach 80. i 90. XX w.⁷

2. Ekonomia feministyczna

Ekonomia feministyczna może być zdefiniowana jako niezależny program badawczy, którego głównym celem jest zrozumienie niekorzystnej sytuacji ekonomicznej kobiet⁸. „Ekonomia feministyczna jest przedsięwzięciem radykalnym. W dyscyplinie, która jest wciąż w większości pozytywistyczna, ekonomia feministyczna kwestionuje pojęcie obiektywizmu i argumentuje, że to, nad czym pracujemy i w jaki sposób formułujemy teorie i rekomendacje dotyczące polityk, zależy od naszej kultury, pozycji w społeczeństwie i życiowych doświadczeń. Ekonomia feministyczna nie tylko wydobywa na światło dzienne ukryte programy polityczne doktryn ekonomicznych, ale bezpośrednio przedstawia swój własny program ekonomiczny i polityczny: poprawę warunków ekonomicznych kobiet”⁹.

Ekonomia feministyczna wskazuje, iż ekonomiści neoklasycyści w swoich rozważaniach nie uwzględniają kategorii *gender*, jak również tych aspektów gospodarki, które wiążą się ze społecznie lub biologicznie determinowanymi męskością i kobiecością. Szczególnie krytykowane są ukryte uprzedzenia wpisane w teorii ekonomii, jak koncepcja *homo oeconomicus*, w której brakuje refleksji nad pracą opiekuńczą związaną z dziećmi, a więc odtwarzaniem społeczeństwa¹⁰. Podmiot gospodarczy w modelach neoklasycystycznych pojawia się znikąd, nie jest osadzony w więziach społecznych, nie dotyczy go nieodpłatna praca na rzecz rodziny głównie utożsamiana z kobietami, dziećmi i osobami starszymi¹¹.

⁷ M.H. Strober, *Rethinking Economics Through a Feminist Lens*, „The American Economic Review” 1994, Vol. 84, No. 2, May, s. 144–145.

⁸ G.J. Hewitson, *Feminist Economics; Interrogating the Masculinity of Rational Economic Man*, Edward Elgar, Cheltenham 1999.

⁹ M.H. Strober, *Rethinking Economics...*, s. 143.

¹⁰ F.E. Foldvary, *Comparative Economic...*, s. 17.

¹¹ U. Grapard, *Feminist Economics...*, s. 101. „To nie od życzliwości rzeźnika oczekujemy naszego obiadu, jak ujął to Adam Smith, większość mężczyzn swojego obiadu oczekuje od nieodpłatnej pracy wykonanej przez żonę bądź matkę”. *Ibidem*, s. 105.

Ekonomistki feministyczne podkreślają, iż ekonomia jako nauka skupia prawie całą swoją uwagę na badaniu zachowań, które można zakwalifikować jako zachowania męskie, jednocześnie zakładając, że te męskie zachowania są normą dla całej ludzkości. Niemniej jednak niektóre ekonomistki, np. Ulla Garpard¹² czy Diane Strassman¹³, wierzą, iż cechy charakterystyczne *homo oeconomicus* nie są ani dobrym opisem kobiet, ani mężczyzn. Obie wersje podmiotów – autonomicznego, racjonalnego, niezależnego i męskiego, jak i zależnego, emocjonalnego, powiązanego z innymi i kobiecego – są na równi mityczne i nieprawdziwe. Pojęcie racjonalnego podmiotu ekonomicznego powinno zostać zastąpione przez koncepcję zachowań, które nie mylą relacji płci z osądami dotyczącymi wartości czy z płcią biologiczną. Taka nowa koncepcja zachowań ludzkich zawierałaby w sobie zarówno autonomię, jak i niezależność, indywidualizm i powiązania z innymi, rozum i emocje, a wszystko manifestowałoby się w podmiotach ekonomicznych obydwu płci¹⁴.

Z punktu widzenia ekonomii feministycznej istotne jest rozszerzenie rozumienia pracy. Praca, która tradycyjnie utożsamiana była ze sferą kobiecą, nie była postrzegana jako praca produktywna i definiowano ją głównie jako relacje emocjonalne. W ten sposób, jak zauważa Grapard¹⁵, czynności wykonywane przez kobiety nie były dopasowane do kategorii i taksonomii rozwijanych przez ekonomistów, a przez to stawały się niewidzialne. Dlatego również analizy i konkretne rozwiązania polityczne, które opierały się na teoriach ekonomicznych, nie służyły interesom kobiet czy wręcz społeczeństwa. Przykładowo praca wykonywana nieodpłatnie nie upoważnia pracownika do otrzymywania emerytury w wieku późniejszym, jak również do innych korzyści w ramach ubezpieczenia społecznego.

Ekonomistki feministyczne definiują ekonomię jako naukę o zabezpieczeniu społecznym (*social provisioning*). Zamiast wykorzystywać u rynkowanie jako punkt demarkacyjny ekonomii, taka szersza definicja pozwala określić przedmiot badań bez wykorzystania założeń na temat tego, co jest istotne, a co nie jest. Definicja ekonomii odnosząca się do obszaru zabezpieczenia społecznego odrzuca typowe rozróżnienie tego, co jest „ekonomiczne” (chodzi tu głównie

¹² *Ibidem*.

¹³ D. Strassmann, *Feminist Economics*, w: *The Elgar Companion to Feminist Economics*, red. J. Peterson, M. Lewis, Edward Elgar, Cheltenham 1999.

¹⁴ J.A. Nelson, *Feminism and Economics*, „Journal of Economic Perspectives” 1995, Vol. 9, No. 2, Spring.

¹⁵ U. Grapard, *Feminist Economics...*, s. 109.

o czynności i politykę zorientowane na rynek), a co „ekonomiczne” nie jest (czyli czynności wykonywane na rzecz rodziny i społeczeństwa)¹⁶.

Kolejną koncepcją krytykowaną przez ekonomistki feministyczne jest gospodarstwo domowe. Traktowane jest ono jako jednostka, podmiot gospodarczy – w sensie technicznym zakłada się, iż rodzina ma wspólną funkcję użyteczności, a altruistyczna głowa rodziny podejmuje decyzje maksymalizujące tę użyteczność w imieniu wszystkich członków gospodarstwa¹⁷. To właśnie ten brak prawdziwego modelu rodziny i pracy nieodpłatnej w modelach neoklasycznych przyczynił się do rozwinięcia analiz feministycznych. Pomimo wielkiego zróżnicowania organizacji produkcji i braku ujednoczenia większości typów pracy wykonywanych przez kobiety i mężczyzn jednak zdecydowanie prace opiekuńcze są w znacznej mierze domeną kobiet. Opieka prawie zawsze wykonywana jest w ramach gospodarstwa domowego i zajmuje dosyć znaczną ilość czasu opiekuna, niemożliwe jest więc zrozumienie ekonomicznej pozycji kobiet w stosunku do pozycji zajmowanej przez mężczyzn bez podstawowego zrozumienia zasad działania gospodarstw domowych w kontekście całkowitej produkcji wytwarzanej w gospodarce¹⁸.

Rodzina jest bezsprzecznie instytucją opartą na relacjach płci w takim sensie, iż *gender* jest w niej kategorią niezbędną¹⁹. Stosunki komercyjne pomiędzy kupującym a sprzedającym, pracodawcą a pracownikiem nie są w tak bezpośredni sposób oparte na stosunkach pomiędzy płciami. Podobnie jak w przypadku dostawców i użytkowników usług publicznych. Niemniej jednak mają one znaczenie dla relacji płci, gdyż dokonują się w pewnej rzeczywistości opisywanej przez relacje płci w zinstytucjonalizowanej strukturze²⁰. Agregaty makroekonomiczne – wydatki i przychody budżetowe, dług publiczny, PKB, podaż pieniądza – są nośnikami relacji społecznych i są oparte na społecznych wartościach i normach²¹. Aby zrozumieć działanie gospodarki jako całości oraz zmian dokonujących się w niej, niezbędne jest posiadanie informacji na temat produkcji

¹⁶ J.A. Nelson, *Feminism and Economics...*

¹⁷ D. Elson, *Micro, Meso...*, s. 36.

¹⁸ R. Albelda, *Economics & Feminism; Disturbances in the Field*, Twayne Publishers, New York 1997, s. 162.

¹⁹ Małżeństwo jest przykładowo relacją społeczną pomiędzy dwiema osobami odmiennej płci.

²⁰ D. Elson, *Micro, Meso...*, s. 39.

²¹ D. Elson, N. Cagatay, *The Social Content of Macroeconomic Policies*, „World Development” 2000, Vol. 28, No. 7, s. 1360.

na potrzeby własne gospodarstw domowych, płatnej pracy nieformalnej, pracy nieodpłatnej zarówno na rzecz gospodarstwa domowego, jak i społeczności lokalnej czy w ramach wolontariatu²².

Współcześnie najbardziej rozpowszechniona perspektywa zakłada, że dla procesów produkcyjnych najlepsza jest koordynacja za pomocą rynku pomimo pewnych jego niedoskonałości. Pogląd ten doprowadził do wycofywania się państwa z działalności gospodarczej. W większości polityka ekonomiczna koncentruje się na gospodarce „produktywnej”. „Polityka makroekonomiczna zakłada istnienie «gospodarki reproduktywnej» oraz to, iż gospodarka ta będzie funkcjonowała bez względu na stopień zakłócenia jej relacji z «gospodarką produktywną». Aktualne formy, jakie przybierają reformy polityki ekonomicznej podkreślające wycofywanie się państwa i liberalizację sił rynkowych, dają pewne podstawy do rozważań na temat wpływu tych decyzji na «gospodarkę reproduktywą». Istnieje ukryte założenie, że «gospodarka reproduktywna» może przejąć na siebie każdą wprowadzoną makroekonomiczną zmianę, szczególnie wycofanie się państwa z usług publicznych i subsydiów, cięcia w zatrudnieniu w sektorze publicznym i podwyżki cen i podatków. Ponieważ to kobiety wykonują większość pracy w ramach «gospodarki reproduktywnej» i w organizacji pomocy w społeczności lokalnej, oznacza to, iż zakłada się nieograniczoną podaż nieodpłatnej pracy kobiet, która jest w stanie rekompensować każdą zmianę wynikającą z polityki makroekonomicznej, aby zapewniać zaspokojenie podstawowych potrzeb rodzin i społeczności lokalnych oraz utrzymać je jako organizacje społeczne»²³.

Relacje płci są więc istotne na każdym poziomie rozważań makroekonomicznych, wpływają bowiem na stosunki mikroekonomiczne, jak również i makroekonomiczne. Obszary zainteresowania ekonomii feministycznej mogą zostać syntetycznie przedstawione w następujących punktach:

- a) praca kobiet, szczególnie stosunki na rynku pracy i równość warunków²⁴;
- b) rozwój gospodarczy – z początku największy nacisk kładziony był na kwestie mikroekonomiczne rozwoju, takie jak kobiety w rolnictwie, na

²² M. MacDonald, *Feminist Economics: from Theory to Research*, „Canadian Economics Association” 1995, Vol. XXVIII, No. 1, s. 164.

²³ D. Elson, *Micro, Meso...*, s. 41–42.

²⁴ Zob. Przykładowo: G.H. Albrecht, *Hitting Home. Feminist Ethics, Women's Work, and the Betrayal of "Family Values"*, Continuum, New York–London 2002 lub A. Zachorowska-Mazurkiewicz, *Kobiety i instytucje. Kobiety na rynku pracy w Stanach Zjednoczonych, Unii Europejskiej i w Polsce*, Śląsk, Katowice 2006.

rynku pracy, lecz z czasem więcej uwagi zaczęto poświęcać makroekonomicznej stronie rozwoju – handlowi międzynarodowemu, dostępowi do zasobów²⁵;

- c) ubóstwo – w tym obszarze feministyczne ekonomistki zwracają uwagę na takie kwestie, jak umowy własności, dostęp do zasobów, które determinują dobrobyt kobiet, ich status społeczny oraz dostęp do wiedzy²⁶;
- d) praca opiekuńcza – jest to zazwyczaj praca wykonywana nieodpłatnie na rzecz gospodarstwa domowego i społeczności lokalnej²⁷;
- e) makroekonomia i polityka makroekonomiczna, włączając w to proces integracji gospodarczej i globalizacji, jak również rozwoju gospodarczego²⁸.

Jeśli chodzi o metody wykorzystywane w ekonomii, ekonomistki feministyczne proponują dodać do nich etyczne wnioskowanie dialektyczne²⁹ wiążące się z intuicją i analogią. Miałyby ono stanowić uzupełnienie wnioskowania logicznego szeroko wykorzystywanego w ekonomii głównego nurtu³⁰. Kobiety dodają do swoich rozważań wartości i doświadczenia, a to według Julie A. Nelson³¹ prowadzi do uzyskania bardziej obiektywnej wiedzy ekonomicznej. Szkoły heterodoksyjne, w tym feministyczna, dowodzą, iż nie powinien istnieć jeden model

---

²⁵ Przykładowo: L. Beneria, *Gender, Development and Globalization. Economics as if All People Mattered*, Routledge, New York–London 2003.

²⁶ Zob. więcej na ten temat: S. Chant, *Women-headed Households: Global Orthodoxies and Grassroots realities?*, w: *Women, Globalization and Fragmentation in the Developing World*, red. H. Afshar, S. Barrientos, Palgrave Macmillan, Basingstoke, UK 1999.

²⁷ G.H. Albrecht, *Hitting Home...*; N. Folbre, *The Invisible Heart. Economics and Family Values*, The New Press, New York 2001; R. Kurian, *The Globalization of Domestic Care Services*, w: *Engendering Human Security. Feminist Perspectives*, red. T.D. Truong, S. Wieringa, A. Chhachhi, Women Unlimited, New Delhi 2006.

²⁸ D. Elson, N. Cagatay, *The Social Content...*; A. Zachorowska-Mazurkiewicz, *Role of Economic Policy in Reinforcing Gender Inequality – A Case Study of Poland in the European Union*, „Journal of Economic Issues” 2009, Vol. XLIII, No. 2, June; *eadem*, *Role of Economic Policy in Reinforcing Gender Inequality – A Case Study of Poland in the European Union*, „Journal of Economic Issues” 2009, Vol. XLIII, No. 2, June; E. Lisowska, A. Zachorowska-Mazurkiewicz, *Macroeconomics and Trade*, w: *Gender Mainstreaming*, Poland 2007, UNDP Report, Warsaw 2007.

²⁹ Dialektyka w sensie sztuki debatowania. W. Waller, A. Jennings, *On the Possibility of a Feminist Economics: The Convergence of Institutional and Feminist Methodology*, „Journal of Economic Issues” 1990, Vol. XXIV, No. 2, June, s. 615.

³⁰ G. Hewitson, *Ekonomia feministyczna – przegląd debat*, Uniwersytet La Trobe, Szkoła Biznesu, Wydział Ekonomii, Artykuły. Seria A 1.1, 2001, www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny.

³¹ J.A. Nelson, *Feminism, Objectivity and Economics*, Routledge, London–New York 1996.

ekonomiczny, ale cały ich szereg uzależniony od ich użyteczności dla różnych technik modelowania i różnych sposobów wykorzystania³². Kolejnym problemem metodologicznym, na jaki natrafiają ekonomistki, jest brak odpowiednio zdezagregowanych danych. Dane gromadzone przez agencje narodowe są często prezentowane w sposób uniemożliwiający prowadzenie analiz z uwzględnieniem płci. Dochód narodowy, produkt narodowy czy PKB mierzą jedynie produkcję przeznaczoną na sprzedaż, a badania skupiające się na gospodarstwach domowych, ich budżetach i wydatkach nie zawierają informacji na temat dostępu do zasobów w ramach tych gospodarstw³³. Dlatego też ekonomistki feministyczne muszą zbierać swoje własne dane przy użyciu takich instrumentów, jak wywiady pogłębione, ankiety, bezpośrednia obserwacja. Instrumenty te są często wykorzystywane przez historyków, socjologów, antropologów, ale zazwyczaj omijane przez ekonomistów, którzy raczej koncentrują się na dużych bazach danych statystycznych niezbędnych do budowy modeli ekonometrycznych³⁴.

Podsumowanie

Gospodarka jako sfera działalności społecznej ludzi jest zinstytucjonalizowana, a ekonomia jako nauka musi w swoich analizach brać pod uwagę instytucje³⁵. Myśl feministyczna, aby zyskać znaczenie w ramach ekonomii, musi przyczynić się do istotnej zmiany w prowadzeniu analiz. Jednym ze sposobów uwzględnienia perspektywy feministycznej w analizach ekonomicznych jest dodanie kategorii *gender* do głównonurtowych rozważań neoklasycznych. Niemniej jednak, jak zauważają William Waller and Ann Jennings³⁶, perspektywa neoklasyczna nie sprzyja feministycznym poglądom na epistemologię i metodologię. Tak więc w rezultacie *gender* pozostaje dodatkiem *ad hoc*, a nie centralnym punktem odniesienia dyscypliny. Epistemologiczne i metodologiczne zmiany postulowane przez ekonomistki feministyczne poszerzają zakres zainteresowań ekonomii jako nauki. Wzywając ekonomistów do poważnego zajęcia się kwestiami dobrobytu ludzi, zachęca do większego zainteresowania temata-

³² *Ibidem*.

³³ M. MacDonald, *Feminist Economics...*

³⁴ U. Grapard, *Methodology*, w: *The Elgar Companion...*

³⁵ B. Chavance, *Institutional Economics*, Routledge, London–New York 2009.

³⁶ W. Waller, A. Jennings, *On the Possibility...*

mi, które do tej pory nie znajdowały się w centrum rozważań – jakością życia, współpracą i równością³⁷. Aby osiągnąć ten cel, konieczne jest wykorzystanie krytycznej perspektywy feministycznej w pracach nad lepszym zrozumieniem relacji gospodarczych w społeczeństwie.

Literatura

- Albelda R., *Economics & Feminism; Disturbances in the Field*, Twayne Publishers, New York 1997.
- Albrecht G.H., *Hitting Home. Feminist Ethics, Women's Work, and the Betrayal of „Family Values”*, Continuum, New York–London 2002.
- Beneria L., *Gender, Development and Globalization. Economics as if All People Mattered*, Routledge, New York–London 2003.
- Chant S., *Women-headed Households: Global Orthodoxies and Grassroots Realities?*, w: *Women, Globalization and Fragmentation in the Developing World*, red. H. Afshar, S. Barrientos, Palgrave Macmillan, Basingstoke, UK 1999.
- Chavance B., *Institutional Economics*, Routledge, London–New York 2009.
- Elson D., *Micro, Meso, Macro: Gender and Economic Analysis in the Context of Policy Reform*, w: *The Strategic Silence: Gender and Economic Policy*, red. I. Baker, Zed Books, London 1994.
- Elson D., Cagatay N., *The Social Content of Macroeconomic Policies*, „World Development” 2000, Vol. 28, No. 7.
- England P., *The Separative Self: Androcentric Bias in Neoclassical Assumptions*, w: *Beyond the Economic Man: Feminist Theory and Economics*, red. M.A. Ferber, J.A. Nelson, University of Chicago Press, Chicago 1993.
- Folbre N., Hartmann H., *The Rhetoric of Self-interest: Ideology of Gender in Economic Theory*, w: *The Consequences of Economic Rhetoric*, red. A. Klammer, D.N. McCloskey, R.M. Solow, Cambridge University Press, Cambridge 1988.
- Folbre N., *The Invisible Heart. Economics and Family Values*, The New Press, New York 2001.
- Foldvary F.E., *Comparative Economic Theory*, w: *Beyond Neoclassical Economics; Heterodox Approaches to Economic Theory*, red. F.E. Foldvary, Edward Elgar, Cheltenham 1996.
- Grapard U., *Feminist Economics: Let me Count the Ways*, w: *Beyond Neoclassical Economics; Heterodox Approaches to Economic Theory*, red. F.E. Foldvary, Edward Elgar, Cheltenham 1996.
- Grapard U., *Methodology*, w: *The Elgar Companion to Feminist Economics*, red. J. Peterson, M. Lewis, Edward Elgar, Cheltenham 1999.

³⁷ M.H. Strober, *Rethinking Economics...*, s. 147.

- Hewitson G.J., *Feminist Economics; Interrogating the Masculinity of Rational Economic Man*, Edward Elgar, Cheltenham 1999.
- Hewitson G., *Ekonomia feministyczna – przegląd debat*, Uniwersytet La Trobe, Szkoła Biznesu, Wydział Ekonomii, Artykuły. Seria A 1.1, 2001, www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny.
- Kurian R., *The Globalization of Domestic Care Services*, w: *Engendering Human Security. Feminist Perspectives*, red. T.D. Truong, S. Wieringa, A. Chhachhi, Women Unlimited, New Delhi 2006.
- Lisowska E., Zachorowska-Mazurkiewicz A., *Macroeconomics and Trade*, w: *Gender Mainstreaming*, Poland 2007, UNDP Raport, Warsaw 2007.
- MacDonald M., *Feminist Economics: from Theory to Research*, „Canadian Economics Association” 1995, Vol. XXVIII, No. 1.
- Nelson J.A., *Feminism and Economics*, „Journal of Economic Perspectives” 1995, Vol. 9, No. 2, Spring.
- Nelson J.A., *Feminism, Objectivity and Economics*, Routledge, London–New York 1996.
- Strober M.H., *Rethinking Economics Through a Feminist Lens*, „The American Economic Review” 1994, Vol. 84, No. 2, May.
- Strassmann D., *Feminist Economics*, w: *The Elgar Companion to Feminist Economics*, red. J. Peterson, M. Lewis, Edward Elgar, Cheltenham 1999.
- Waller W., Jennings A., *On the Possibility of a Feminist Economics: The Convergence of Institutional and Feminist Methodology*, „Journal of Economic Issues” 1990, Vol. XXIV, No. 2, June.
- Zachorowska-Mazurkiewicz A., *Kobiety i instytucje. Kobiety na rynku pracy w Stanach Zjednoczonych, Unii Europejskiej i w Polsce*, Śląsk, Katowice 2006.
- Zachorowska-Mazurkiewicz A., *Role of Economic Policy in Reinforcing Gender Inequality – A Case Study of Poland in the European Union*, „Journal of Economic Issues” 2009, Vol. XLIII, No. 2, June.

THE CONCEPT OF GENDER IN ECONOMIC THEORY – INTRODUCTION TO FEMINIST ECONOMICS

Abstract

In the article one of the newest schools of heterodox economics – feminist economics – is presented. The article begins with the historical analysis of women and men economic activities and their presentation in the main stream economics. Then feminist school of economic thought is described – its main assumption, themes analyzed by feminist economists, and research methods used. The introduction of the concept of gender

in the economic theory broadens the area of research interests of the discipline, as well as leads to changes in the instruments used in economic reality.

Keywords: economic theory, heterodox economics, gender

Translated by Anna Zachorowska-Mazurkiewicz